

Dr. FERDO SIŠIĆ: RIMSKA UPRAVA U DALMACIJI I PANONIJI.*

Do potkraj III. vijeka stajao je svakoj provinciji (Panoniji i Dalmaciji) na čelu carski namjesnik s naslovom *legatus Augusti pro praetore*¹ i s godišnjom plaćom, vazda jedan bivši konzul, vršeci neposredno upravnu i sudačku vlast, i zapovijedajući legijama te pomoćnim četama, a pratilo ga je u znak počasti, kad bi javno izlazio u zvaničnim poslovima, vazda pet liktora. No Dioklecijanovom reorganizacijom odijeljena bi zauvijek civilna vlast od vojničke, pa stoga nosi odsada vojnički zapovjednik naslov *dux*, a civilni upravitelj u Dalmaciji i Prevalitani *praeses provinciae*, dok nam se u srijemskoj Panoniji pored zasebnoga duksa spominje *consularis*, a u savskoj samo *dux* (jednom i *corrector*). Dok su prije Dioklecijana, odnosno Konstantina Velikoga, carski namjesnici u provincijama bili izravno odgovorni caru, stajali su odsada pod neposrednim nadzorom vikara (*vicarii*), koji su bili na čelu dieceza, a ovi su opet bili podređeni prefektu pretorija kao vrhovnoj glavi prefektore. Dalmacija i sve četiri Panonije ušle su s Italijom i Afrikom u opseg italske prefektore, koje je prefekt stolovao u Mediolanu (Milano). Carski namjesnici stolujući u glavnim gradovima provincijâ, imali su uza se glavne vojničke i civilne urede, a mijenjali su se u pravilu svakih tri do pet godina, očito da se suviše ne oprijatelje s provincijalima, no bilo ih je dosta, koji su i dulje ostajali na svome mjestu. Pored carskoga namjesnika bješe u upravi provincija najvažnije lice finansijski ravnatelj, *procurator Augusti*, redovito član viteškoga staleža, sa zadaćom, da bdije nad carskim prihodima, a naročito nad onima iz bogatih dalmatinskih rudokopa zlata i srebra, imajući za prve (*aurariae*) središnji ured uza se u Saloni, a za druge (*argentariae*) u Domaviji.

Težište uprave padalo je na provincijalnu sudbenost. Carski je namjesnik naime bio dužan putovati provincijom i na stalno od njega raspisane dane u izvjesnim gradovima rješavati kaznene i civilne parnice dotičnoga kraja, a u zgradi zvanoj *praetorium*. To se zvalo *conventus iuridicus* ili kraće *conventus*, a ta riječ nije značila samo sudovanje,

* Ovo je ulomak iz autorove „Povijesti hrvatskoga naroda“ (I, 1), koja će po svoj prilici dobrza početi izlaziti. Do tisućgodišnjega jubileja hrvatskoga kraljevstva izići će sve tri sveske, koje čine prvi dio „Povijesti“, koja će ukupno obuhvatati dvanaest svezaka, a segnut će do 1. decembra 1918. Kao što je ovaj ulomak (naime s kritičnim aparatom), tako će biti obrađeno čitavo djelo. Bit će dodane i neke slike i karte.

¹ To jest namjesnik carev s vlašću kakovu su prije (u doba republike) imali (pro)pretori, kao senatom određeni glavari provincija. Prokonzuli nijesu mogli da budu, jer je car sam bio prokonzul i kao takav vrhovni upravitelj provincija. Grčkim jezikom zvao se provincijalni carski namjesnik *ἀρχων*, što je doznije ušlo i u upotrebu bizantinskoga carstva. Tako nazivlje Kasije Dion (LV, 29, ed. Bois. II, 513) Valerija Mesalinu (god. 6. po Hr.) „ὁ τότε καὶ τῆς Δαλματίας καὶ τῆς Παννονίας ἀρχων“.

nego i mjesto i vrijeme kad se ono vršilo. Tom je prigodom namjesnik izabrao među provincijalima dotičnoga kraja neke ljude, da mu pomognu kao suci ili porotnici, dok su rasprave bile javne pred mnogobrojno sabranim narodom, a znale su potrajati i po više dana. Ako bi namjesnik bio spriječen da lično dođe na konvent, zamjenjivao ga je napose određeni *legatus iuridicus*.¹ U Dalmaciji bješe jurisdikcija podijeljena na tri takova sudbena, odnosno upravna konventa, od kojih je sjeverni sačinjavala Liburnija sa sjelom u Skardoni, srednji prava Dalmacija do Neretve sa sjelom u Saloni, a južni preostali dio provincije sa sjelom u Naro i.² Carski je namjesnik, naročito u starije vrijeme, upravo neograničeno vršio svoju vlast, poglavito nad provincijalima, a jedino je rimskim građanima pristajalo apelirati na cara;³ sudovanje teklo je brzo i korektno, po vojničku, bez zanovetanja i otezanja. Jedina neprilika bijaše isključivo uređivanje latinskim jezikom, što je bilo u prvom redu na korist omraženim rimskim advokatima.

U prvo vrijeme poslije konačnoga pokorenja ilirsko-keltskih plemena, kad se gradski elemenat još nije toliko razvio, da bi mogao činiti osnov prave konventske institucije, kako je to bilo po drugim provincijama, gdje se ona sastojala upravo od gradova, bješe dalmatinsko-panonski *conventus* zapravo cjelina onih plemena (populi), koja su nastavala njegov teritorij. Ova su plemena još i tada sačinjavala bratstva (*decuriae*); tako su u salonitanskom konventu imali Dalmati 342 dekurije, Ditioni 239, Mezeji 269. Plemena su dakle reprezentirala i neku izvjesnu administrativnu jedinicu, otprilike ono što su danas kotari spram županija, a tako i dekurije kao općine; znamo pouzdano, da su bar neke dekurije imale i svoju zasebnu blagajnu.⁴ No postepenim romaniziranjem provincijâ, gradski se element sve to više razvijao i kroz to upravo rastvorno djelovao na staro ilirsko-keltsko plemensko uređenje. S jedne strane vojništvo, a s druge neprekidni međusobni saobraćaj porušise konačno ograde između pojedinih plemena.

Ovu je koncentraciju kao i romanizaciju provincijâ u velike podupirala zajednička institucija vjerskih zborova (*concilium, κοινόν*), koji su se

¹ Up. Kornemann, *Conventus* [u Pauly-Wissowa R E IV (Stuttgart 1901) 1173—1200].

² Po Pliniju (*Nat. hist.* III, 21, 22 ed. cit. I, 288—291) potpadali su oko I. vijeka u liburnijski konvent, pored nekih manjih plemena, Japudi i *Liburnorum civitates XIII*; taj je konvent prema tome sezao u unutrašnjost do granica Panonije i do donjega Vrbasa. U salonitanskom nalazili su se Delmati, Ditioni, Mezeji i Sardeati, pa je stoga sezao na istok od izvora Une i Unca do gornjega i srednjega Vrbasa, donje i srednje Bosne i Drine. U naronskom konventu bili su Daorsi, Dezitiati, Nareziji i Dokleati; on je dakle dopirao do gornje Neretve, Bosne i Drine, pa niže na jug do Mata i Drima. Nema sumnje, da su oba ova posljednja konventa sezala još i preko Drine do Kolubare i Rudnika. E da li je i u Panoniji bilo takih konvenata (što je veoma vjerojatno, jer ih nalazimo gotovo po svim provincijama carstva, kako je pokazao Kornemann l. c.), iz sačuvanih nam izvora nije poznato; nije nemoguće pomišljati na sircijski i sirmijski prema dočnijoj razdiobi savijske i srijemske Panonije. Značajno je, da sjevero-albanska plemena još i danas nazivlju svoje dogovore *kuvent-di*, a ta riječ u širem smislu znači još i govor, riječ (up. G. Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der alban. Sprache*. Strassburg 1891, 219). Thallóczy drži, da je „vrlo vjerojatno, da je ova riječ preostala još iz rimskih vremena“ (*Századok* 1904 752). Danas šalje na kuvent svaka arbanaška kuća, u kojoj kadikad stanuje i više porodica, po jednoga zastupnika, a sastaje se u godini po dva puta, na proljeće i u jesen.

³ Samo na provincijalima mogla se izvršivati smrtna kazna pribijanjem na krst, jer su rimski građani od nje bili izuzeti. Up. Jung o. c.² 38 n. 3.

⁴ *CIL* III, 2107: „si quis eam arcam (= blagajna) post mortem eorum aperire voluerit, (inferet) *decuriae* meae denarios XXV“.

običavali obdržavati svake godine u neku ruku kao pokrajinski sabori, i to jedan za sjeverni konvent u Skardoní, a drugi možda za oba dalmatinska u Epidauru, dok se u Panoniji sastajahu jedan u Savariji, drugi u Akvinku, a poslije Dioklecijanove reorganizacije, kad je važnost ovih provincijalnih sabora porasla, zacijelo još u Sisciji, Sirmiju i u Skodri. Na tim je saborima bio zastupljen svaki grad i svako pleme po jednom zastupniku (legatus) a ti su između sebe birali na godinu dana predsjednika s naslovom *sacerdos provinciae* ili *sacerdos ad aram Augusti*, jer je ondje gdje se obdržavao sabor, bio podignut oltar, okićen kipovima, na kojem je on izvršivao glavnu zadaću prisutnih: žrtvovao je božici Romi i caru (Romae et Augusto). Pored toga još su oni na saboru birali odgovorne blagajničke činovnike, izricali hvalu carskomu namjesniku i slali caru poslanstva; tek kasnije dobili su sabori širi djelokrug, kad su njegovi članovi smjeli da dignu i tužbe protiv nevaljala namjesnika, dakle kad su stekli pravo kontrole nad upravom. Međutim pobjedom kršćanstva u IV. vijeku, ovi su sabori ubrzo sasvim izgubili svoje vjersko obilježje carskoga kulta. Sada postadoše sastajalištem rimskoga plemstva provincije, honoratâ senatorskoga čina i gradskih kuriala (ili *possessores*). Honorati nijesu trebali lično da dolaze na sabor, jer su ih i drugi mogli zastupati, ali kurijali, naročito odličniji (*principales*, *primates*) morali su dolaziti. Sabori su se i sada ponajviše sastajali u glavnim gradovima provincije, no mogli su se naći na okupu i u drugim većim gradovima. Tko im je sada predsjedao, kad više nije bilo *sacerdosa*, ne zna se. Raspravljanje bilo je posve slobodno, a zaključci saborski zvali su se i sada *decreta*, koja je car trebao da potvrdi. Raspravljalo se najviše o potrebama nutarnje uprave u provinciji, o sudovanju, o radu namjesnikovu, protiv koga se sabor mogao da potuži izravno caru.¹

Inače su ilirsko-keltska plemena, a naročito ona u teško pristupačnoj dalmatinskoj unutrašnjosti, bar u prvim decenijama rimskoga vladanja, u glavnom produžila svoj plemenski drevni život uz poglavitu promjenu, da se promijenilo ime zapovijedajućega glavara u gradu, a oblasti njihove dobiše ime *civitas* ili *respublica* (tako *respublica Jasorum*, *respublica Docleatium*, *civitas Maezeiorum*). Unutar svoga teritorija zacijelo su još dugo sudili u usmenoj raspravi izabrani suci i izvršioći osude po starom načinu po običajnom pravu. Kod toga je nesumnjivo vladalo načelo, da starci koji su sačinjavali sud, sude samo svome plemenu i da protiv njihova pravorijeka nema priziva; isto je tako mogao osudu izvršiti isključivo plemenu pripadajući izvršilac. Prizivu na carskoga namjesnika moglo je da bude mjesta jedino onda, ako se stranke raznih plemena nijesu mogle sporazumjeti ili ako je tekla parnica između gradske (kolonijalne i municipalne) i koje plemenske stranke. Između plemena i namjesnika posredovale su njihove poglavice, a te se nazivlju u natpisima *princeps Delmatarum* ili *praefectus civitatis Daesitiatum*. U prvom početku rimskoga vladanja bijahu ovi prefekti bez sumnje Rimljani, no kad je nestalo nepovjerenja, stekla su plemena pravo samouprave (autonomije), pa je onda imenovan pripadnik dotičnoga plemena načelnikom (*praepositus*). Zbog toga raspadala se uprava u provinciji na gradske i plemenske općine. Uz plemenskoga glavara stajalo je i vijeće, a članovi se njegovi nazivlju *principes*; ova je čast bila nasljedna, a mogao se između njih birati *praepositus*.

¹ O konciliju up. Kornemann, *Concilium* (u Pauly-Wissowa R E IV. 801—830) i Guiraud, *Les assemblées provinciales dans l'empire romain*. Paris. 1887.

Glavno mjesto plemenskoga teritorija bješe grad (*castellum*, tako *castellum Daesitiatum*).¹

Po kulturni razvitak Panonije i Dalmacije od većega su zamašaja gradske općine, koje su zapravo bile osnov rimske uprave. Gradovi bijahu budi municipija budu kolonije. Kolonija bilo je manje, a po svojoj uredbi, pravnom životu i običajima društvenim sličile su Rimu, pa su stoga u carsko doba i bile odličnije od municipija, u kojima je većma prevladavao domaći život, tako da su tek onda mogli biti podignuti na kolonije, kad se u njima jače razvio latinsko-rimski život. Sve do Trajana rimski su carevi naseljavali po Dalmaciji i Panoniji neke koloniste, poglavito islužene vojnike (veterane). Budući da su stanovnici kolonija, stekavši rimsko građansko pravo, podjedno morali pripadati kojemu od 35 tribusa, carevi su im redovito davali ime svoga. Najstarije kolonije jesu Salona, utemeljena između 30. i 27. pr. Hrista (Col. *Martia Julia Salonae*), Jader (Colonia *Augusta*) i Naronna (Col. *Julia Naronae*), utemeljene još od Oktavijana oko 33. pr. Hrista, dok *Epidaurus* (Cavtat) navodi samo Plinije kao koloniju. *Aequum* (Col. *Claudia Aequum*) osnovao je po svoj prilici car Klaudije. U Panoniji osnovane su još u I. vijeku kao kolonije Siscija (Col. *Flavia Siscia* ili Col. *Septimia Siscia Augusta*) i Sirmij (Col. *Flavia Sirmium*), jer pridjev *Flavia* dokazuje, da potječu od *Vespazijana* (ili od kojega njegovog sina), a tako i uvrštenje njihovo u tribus *Flavijevaca*, *Quirina*.² Siscija postala je još 35. pr. Hr. vojničkom garnizonom, a malo kasnije i Sirmij; oba su grada podignuta na kolonije zacijelo za odštetu tek onda, kad su legije pre-mještene na dunavsku granicu. U prvoj polovici II. vijeka podigao je car Hadrijan (možda oko 133.) Mursu na čast kolonije (Col. *Aelia Mursa*) do-dijelivši je svome tribusu *Sergia*.³ Početkom III. vijeka postadoše (možda za cara Karakale 212.) kolonijama *Basiane* i *Cibale*.⁴ Municipija bilo je u Panoniji i Dalmaciji veoma mnogo, naročito ističu se: *Andautonia*, *Metulum*, *Tarsatika*, *Skardona*, *Magnum*, *Bistve Nova*, *Salvij*, *Domavija* (od druge polovice III. vijeka kolonija), *Delminij* i *Doklea*.

Uprava svakoga grada, kojemu redovito pripadaše sada veći sada manji naokolni teritorij sa svim selima i selištima (*vici*, *pagi*), bijaše sasvim samostalna (autonomna), a po uzoru dvojice rimskih konzula u rukama dvojice načelnika, koji su se godišnje izmjenjivali a nazivali *duoviri* (ili *duumviri*) *iure dicundo* ili ukratko *duoviri*. U prvo vrijeme biralo ih je građansko a docnije općinsko vijeće, kojih se služba sastojala u upravljanju općinskih baština, općinske imovine i prihoda, u sudovanju, utjerivanju gradskoga i državnoga poreza i u novačenju za vojsku. Svake pete godine imali su pregledati listine građana, općinskih vijećnika i vojnih obvezanika, urediti općinski proračun i ustanoviti oporezovanu imovinu; u toj su godini dotični načelnici nosili počasni naslov *duoviri quinquennales*. Poslije *duovira* prvo su mjesto zapremala dva *edila*; ti su se također svake godine izmjenjivali i vršili u prvom redu nadzor nad tržištima i gradnjama, ali i službu nad javnom sigurnošću. U nekim gradovima, tako u *Saloni* i

¹ Up. o tom *Thallóczy I. c.* (Századok 1904. 752—753) i od istoga pisca *Horvát szokásjog* (iz *Gazdaságtörténelmi szemle* 1896), 4—5.

² Što Siscija nosi još i pridjev *Septimia*, bez sumnje znači, da je još i car *Septimije Sever* stekao za nju izvjesnih zasluga.

³ *C I L III, 3279*: „*Mursenses Hadriano conditori suo*“. Up. *Brunšmid, Colonia Aelia Mursa* [u *Vjesniku hrv. arh. dr. IV.* (1900), 21—42].

⁴ Up. *Brunšmid, Colonia Aurelia Cibalae* [u *Vjesniku VI.* (1902), 117—166].

Naroni, edili su s duovirima stalno činili kolegij zvan *quattuorviri*. Gradski blagajnici bili su kvestori (*quaestores*), a ostala niža mjesta popunjavali su općinski robovi (*servi publici*). Svi su ovi zvaničnici (*officiales*) zavisili od općinskoga vijeća (*ordo decurionum* ili kraće samo *ordo* ili samo *decuriones*), koje je vršilo kontrolu nad gradskom upravom, no ipak *ordo* nije mogao bez viših zvaničnika, od kojih su sjednicama predsjedali duoviri, stvarati pravomoćnih zaključaka (*decretum*), pače ove je trebao da potvrdi carski namjesnik, kojemu je pristajalo i pravo, da u slučaju nereda u gradskoj upravi izašlje posebna izaslanika (*curator reipublicae*). Općinsko vijeće (*ordo*) sastojalo se u većim gradovima redovito od sto članova, dok je u manjim bio broj razmjerno manji. Članovima općinskoga vijeća (*decurio*) postajali bi oni, koje su takvima imenovali *duoviri quinquennales*, pa stoga su *decurioni* i njihove porodice bile u svakom gradu prvi stalež, dakle gradsko plemstvo (docnije *patriciji*). Službeni jezik bijaše u upravi isključivo latinski; zato su gradovi i bili uz vojsku najvažniji romanizatori provincija.¹

Po svojim gradnjama dalmatinski i panonski su gradovi odgovali italiskim uzorima. Gotovo u svakom bješe izgrađen forum s općinskom vijećnicom a urešen kipovima careva i drugih zaslužnih muževa, onda hramovima i kupalištima, do kojih je vodio vodovod (*aquaeductus*, *aqua publica*) često iz veće udaljenosti.² Osobitim se sjajem odlikovala Salona, jedan od najnapučenijih gradova u carstvu, sa svojim teatrom, amfiteatrom, cvatućom industrijom i trgovinom, pa tvornicom oružja; od vremena cara Marka Aurelija bješe opasana (između 167. i 180.) visokim zidinama s četiri gradska vrata i mnoštvom kula.³ Pored starije Salone sve se to više ističe Sirmij s carskom palačom, amfiteatrom i tvornicom štitova, a naročito poslije Dioklecijanove reorganizacije, jer od toga vremena dalje nije Sirmij samo glavni grad provincije Pannonia II. (*Secunda*), nego i sjedište prefekta istočno-ilirske prefekture, pa je tako došao u isti stepen sa prestolnicama Augusta Trevirorum (Trier) i Colonia Agrippina (Köln). Ne samo da su u njemu boravili mnogi carevi, kao Galerije, Licinije, Konstantin Veliki, Konstancije, Julijan Apostata, Valentinijan I. i Valens, nego su u njemu rođeni Decije, Klaudije II., Aurelijan, Probo, Maxmijan i Gratijan, dok je Valentinijan rođen u susjednoj koloniji Cibale. U Sirmiju živjelo se isto tako elegantno kao u Rimu, obdržavale su se gladijatorske igre, a ako su rimski gladijatori pošli na put izvan Rima, polazili su samo u Sirmij, a otale u Tesaloniku (Solun), i nikud drugdje.⁴ Gradovi bijahu i središta

¹ O kolonijama i municipijima uopće. up. Marquardt o. c. I, 1 i dalje; Schiller-Voigt o. c. 168 i dalje; Kornemann, Coloniae (u Pauly-Wissowa R E IV, 510—588); Seeck o. c. II, 145—190 (*Die Verwaltung der Städte*). Za Dalmaciju i Panoniju napose Thallóczy o. c.; Patsch, Zbirke 182—186 i Kuzsinszky o. c. CLXXIX i dalje.

² Jaderski vodovod uređen je u doba cara Trajana C I L III, 2909: „*Imp. Nerva Traianus... aquaeductum colonis s. p. perfecit in quod antea impenderant iussu sacratissimi principis*“ (nađen u Zadru), Salonski vodovod doveden bješe s izvora Jadra, Sirmijski iz Fruške gore, a Siscijski iz bregova gradu na jugu.

³ O Saloni up. Bulić, Salona (program gimnazije spljetske). Spljet 1885.; Bulić, Po ruševinama staroga Solina (u Spomenicvijeću Mat. Hrv. biskupu Strossmayeru (Zagreb 1900), 322—383; Jelić, Bulić i Rutar, Voda po Spljetu i Solinu. Zadar 1904.

⁴ O tom Acta S. Demetrii u Acta Sanctorum Bolland. Octob. vol. IV, n. 4: „*(Μονόμαχος — Άνατος) ἐκ τῶν ἔθνων τῶν Οὐανδάλων (ἑπάρχων) — οὐ μόνον ἐν Ρώμῃ πολλοὺς εἰς τὸν λουδὸν ἀνήρκεν ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ Σερμίῳ καὶ ἐν τῇ Θεσσαλονικαίων πόλει.*“ Gl. i Expositio totius mundi (iz prve polovice IV. v., edit. Riese 121): „*Pannonia regio, terra dives in omnibus, fructibus quoque et iumentis et negotiis et parte mancipiis. Et semper*

razgranjene trgovine i industrije, naročito tekstilne, staklarske i draguljarske, kako to svjedoči crkvena dalmatica (jamačno preuzeta iz starijega vremena), mnoge prekrasne staklene posude u spljetskom i zagrebačkom muzeju, i nebrojene geme od karneola, jaspisa (bijela, crvena, zelena, žuta i siva), ahata, kalcedona, opala, agatoniksa, smaragda, ametista, naročito u spljetskom muzeju, Od III. vijeka dalje morao je svaki obrtnik pripadati kolegiju (collegium); tako su nam poznati u Saloni i po ostaloj Dalmaciji: collegium fabrum (kovači). dok su collegium fabrum et centonariorum zajedno činili dobrovoljne vatrogasce, nadalje collegium fabrum Veneris (zlatari), collegium dendroforum (tesari), collegium lapidariorum (kamenari), collegium aeneatorum (glazbari), collegium saccariorum (trhonoše) i collegium purpurariorum (bojadisari grimizom) na Pagu, a u Sisciji ističe se pored posayskoga collegium naviculariorum (lađari), naročito collegium centonariorum u zajednici sa collegium dendrophorum (tesari) kao dobrovoljni vatrogasci. Obrtnici i trgovci stvarali su collegium negotiantium, pače glumci collegium scenicorum. Svaki je kolegij imao svoja patrona, odabrana između najuglednijih građana, a spominje se i mater collegii. Poslovanje kolegija vodili su prefekti, članarinu ubirali su po svoj prilici kolegijski kvestori, dok su se magistri brinuli za svečanosti. jer kolegiji znali su se sastajati na veselice u vlastitim prostorijama (schola, od σχολή, dvorana).¹

Résumé. Ces article est un fragment d'un ouvrage volumineux intitulé Histoire des Croates par M. Ferdinand Šišić, professeur de l'Université à Zagreb, membre de l'Académie Yougoslave etc. Il y expose l'administration romaine en Dalmatie et en Pannonie du temps impérial. Il apporte des résultats à propos de la classe des fonctionnaires impériaux dans les deux provinces, puis ceux qui se rapportent à l'administration judiciaire et qui montrent qu'il y avait quelques différences d'avec les autres provinces romaines du même temps ainsi d'avec la Gaule, car les Romains prenaient garde aux exigences et coutumes des habitants illyro-celtiques qui y étaient autochtones. On y démontre, après, l'institution appelée «concilium» et l'administration communale autonome des habitants illyro-celtiques. L'auteur passe, enfin, à la description de la vie administrative dans les villes (colonies et municipalités), démontre leur importance pour le développement économique et leur rôle romanisatrice dans les provinces.

habitatio imperatorum est. Habet autem et civitates maximas, Sirmium...“ Na akvilejskom crkvenom saboru (381.) reče biskup sirmijski Anemije: „Caput Illyrici non nisi civitas est Sirmiensis“ (Mansi, Collectio concii. III, 604), a car Justinijan u Noveli XI. (od 535): „Cum enim in antiquis temporibus Sirmii praefectura fuerat constituta ibique omne fuerat Illyrici fastigium tam in civilibus quam in episcopalibus...“ [Corpus iuris civilis edit. Krueger-Mommsen III (1904), 94.]. Toliko nužne monografije o Sirmiju još nema.

¹ O dalm. pan. kolegijima gl. Bullettino V, 49; VIII, 52; X, 123; XII, 17, 100; XVIII, 192; XXIII, 53; XXIV, 35, 36; XXV, 6, 23; XXVI, 131; XXVIII, 153; XXIX, 18; XXX, 55. Vjesnik hrv. arh. dr. IX (1907), 87—88 i C I L III, 10.858, 1209 i S pl. 10.771., 2018, 2026, 2075, 2087, 2115. Napose još: Liebenam, Zur Geschichte und Organisation des römischen Vereinswesens. Leipzig 1890; Waltzing, Étude sur les corporations professionnelles chez les Romains vol. I. Bruxelles 1895 (glavno djelo); Kornemann, Collegium (u Pauly-Wissowa IV, 250—479).